

ALBERTAS VIJŪKAS-KOJALAVIČIUS

LIETUVOS ISTORIJOS
ĮVAIRENYBĖS

2 dalis

LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS
VILNIUS 2004

Elmantas Meilus

Kai kurios Alberto Vijūko-Kojalavičiaus knygos
*Apie 1648 ir 1649 metų žygius
prieš Zaporožės kazokus (De Rebus Anno 1648 &
1649 contra Zaporovios Cosacos Gestis)*¹
parašymo aplinkybės²

Alberto Vijūko-Kojalavičiaus veikalą *Apie kazokus*, matyt, galima būtų laikyti XVII a. publicistikos pavyzdžiu, nes išleistas 1651 m., praėjus 2-3 metams po aprašomų įvykių, jis, aišku, buvo rašomas iš karto po jų, t.y. 1650 m. Sunku dabar pasakyti, kas paskatino autorių imtis šio darbo ir kodėl jis jo netęsė vėlesniais metais, t.y. kodėl jis neaprašė vėliau vykusių nemažiau svarbių įvykių, kurių liudininkas buvo. Kad ir kaip būtų, šis jo darbas yra neabejotinai vertingas³ kaip šaltinis, padedantis pažinti būtent nuo aprašomų įvykių XVII a. viduryje prasidėjusį bendros Lenkijos-Lietuvos valstybės – Abiejų Tautų Respublikos nuosmukį, kuris galiausiai XVIII a. pabaigoje atvedė iki šios valstybės žlugimo.

Nėra žinių, jog pats autorius būtų dalyvavęs savo aprašomuose įvykiuose (tuo metu jis gyveno ir dirbo Vilniuje⁴), bet, matyt, 1650 m. jo gyvenime atsirado kūrybinė pertraukėlė, nes tais metais pasirodė dvi jo knygos – *Lietuvos istorijos* pirma dalis bei *Ivairenybės apie Bažnyčios būklę Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje*⁵, ir jis nusprendė aprašyti to meto svarbiausius įvykius Respublikoje (nors kai kurie taip ir liko vos paminėti, pvz., šalies valdovo mirtis ir naujojo išrinkimas). Tiesa, Kojalavičius, atrodo, nebuvo pirmas autorius, išspausdinęs darbą apie kai kuriuos jo minimus įvykius: pvz., istorinėje literatūroje minima, kad jau 1649 m. buvo išleista kažkokio vokiečio karininko brošiūra, kurioje aprašytas tų metų viduryje įvykęs Lojevo mūšis⁶ bei *Gazette de France* išspausdinta Lenkijos kanclerio Jurgio Osolinskio paliepimu parengta labai pagrąžinta Zborovo kau-

¹ A. Vijūkas-Kojalavičius, *Lietuvos istorijos įvairenybės*, I dalis, Vilnius, 2003, p. 8–215, toliau – *Lietuvos istorijos įvairenybės*.

² Dalis čia spausdinamo teksto buvo panaudota 1998 m. išspausdintame autoriaus straipsnyje, žr. E. Meilus, „LDK kariuomenė kovose prieš kazokus 1648–1649 m.“ (pagal A. Vijūko-Kojalavičiaus duomenis), *Karo archyvas*, t. XV, p. 51–59.

³ Ukrainiečių istorikas S. Plochij šį Kojalavičiaus darbą įvertino kaip sintetinį ir turėjusį neabejotinos reikšmės visiems rašiusiems apie B. Chmelnickio sukilimo pradžią tiek XVII a., tiek ir vėliau (С. Плохий, „Влияние сочинения А. Кояловича на зарубежную историографию освободительной войны украинского народа 1648–1654 годов“,

Актуальные историографические проблемы отечественной истории XVII–XIX веков, Днепрпетровск, 1982, p. 65, toliau – С. Плохий).

⁴ D. Kuolys, *Asmuo, tauta, valstybė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorinėje literatūroje. Renesansas, barokas*, Vilnius, 1992, p. 224, toliau – D. Kuolys.

⁵ A. Wiliuk Koialowicz, *Historiae Litvaniae pars prior*, Dantisci, 1650; A. Wiliuk Koialowicz, *Miscellanea rerum Ad Statum Ecclesiasticum in Magno Litvaniae Ducatu pertinentium*, Vilnae, 1650.

⁶ Žr. W. Lipiński, Stanisław Michał Krzyczewski, *Z dziejów Ukrainy*. Pod redakcją Wacława Lipińskiego, Kijow, 1912, p. 508, toliau – W. Lipiński.

Elmantas Meilus

Regarding Certain Circumstances of Writing the Book
by Albertas Vijūkas-Kojalavičius *De Rebus Anno 1648 & 1649*
contra Zaporovios Cosacos Gestis

SUMMARY

The subject of analysis in this article is a book by a famous Lithuanian historian of the 17th century, a Jesuit rector of the Vilnius Academy, Albertas Vijūkas-Kojalavičius, published in Vilnius in 1651 and describing the initial stage (1648–1649) of the rebellion by Ukrainian Cossacks led by Bohdan Chmelnicki. This 102 pages' study in Latin is defined in the article as an example of the 17th century journalism, meant to inform the enlightened European public of the contemporary events taking place in the Commonwealth of the Two Nations, i.e. the joined state of Lithuania and Poland. It is a valuable source of that time.

The book comprises three “short narratives”: 1) of the military campaigns of the Grand Duchy of Lithuania against the Zaporovian Cossacks in 1648–1649 (p. 1–52); 2) of the military actions performed in 1648 by the Russian marshal, Duke Jeremijas Mykolas Kaributas Višneveckis (Wiśniowiecki) against Zaporozhian Cossacks (p. 53–70); and 3) of the battle between the royal army and that of the ruler of Crimea, taking place in 1649 at Zborovo (p. 71–102). The circumstances of writing the book and the sources used by the author also get discussed in the article. Parts of the book, describing events related to the history of the Grand Duchy of Lithuania are briefly surveyed as well (in general, only the first part of the book deals with its history, whereas the second one hardly contains such data at all, and the third part just lists separate Lithuanian political and military leaders and Lithuanian troops taking part in the battle at Zborovo).

According to the author of the book, the Lithuanian army has been involved into the events related to the rebellion since its very beginning. It was both protecting Lithuanian borders against the spreading mutiny and taking active measures to invade Ukraine and to divert quite a substantial part of Chmelnicki's troops upon itself. Especially great attention is devoted in the book to the Lithuanian victory against Cossacks nearby town of Lojevo in 1649, which made top news in Europe of that time. Thus Lithuanians gave some relief to the Polish army. Lithuanian troops and their leaders played an important role in the famous battle at Zborovo as well.